

Кулик М. С.,

аспірант Київського інституту інтелектуальної власності та права

Тильчик В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи Київського інституту інтелектуальної власності*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОБІГУ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

THE CONCEPT AND ESSENCE OF ARMS TRAFFICKING AMONG THE CIVILIAN POPULATION

Стаття присвячена дослідженню питання та сутності обігу зброї серед цивільного населення. Встановлено, що не зважаючи на розповсюдженість застосування терміну «обіг зброї» у багатьох законодавчих актах, самого законодавчого визначення в жодному з існуючих законах не передбачено. Виявлено, що у Проекті Закону України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї» загальний термін «обіг зброї» окреслює лише не повний перелік видів обігу зброї та не визначає його сутності. Окрім того, у статті наголошено, що наведене у Проекті визначення майже повністю співпадає з переліком ознак, що кваліфікуються як порушення правил обігу зброї у межах адміністративного та кримінального законодавства.. У статті зазначено, що зброя відноситься до предметів або речей, при чому здатність їх до обігу, можлива при реальній або потенційній можливості бути залученими до цивільного обігу, що має бути визначено у законодавстві. Виявлено, що поняття обігу зброї серед цивільного населення перебуває на межі цивільного, сімейного, господарського, митного та адміністративного права. Зазначено, що істотним впливом на специфіку правового регулювання обігу зброї серед цивільного населення є такі її характеристики як: визначення об'єкта рухомою річчю, що має реальні вартість; визначеність у законодавстві підстав набуття та здатність до обігу відповідного виду зброї серед цивільного населення. У статті зауважено, що застосування такої ознаки як «вільний обіг» щодо обігу зброї серед цивільного населення не вбачається доцільним з огляду на специфічність об'єкта обігу та існування дозвільного та контролюючого характеру з боку державних органів щодо перебування зброї в обігу. На підставі виявлення значущих ознак загального розуміння поняття «обігу» та характерних для обігу зброї серед цивільного населення, у статті запропоновано власне визначення досліджуваного поняття.

Ключові слова: *обіг зброї, цивільна зброя, цивільне населення, держава, володіння зброєю.*

The article is dedicated to the investigation of the issue and essence of the circulation of weapons among the civilian population. It has been established that despite the prevalence of the term "circulation of weapons" in many legislative acts, there is no legislative definition provided in any of the existing laws. It was found that in the Draft Law of Ukraine "On the Circulation of Civilian Firearms and Ammunition," the general term "circulation of weapons" only outlines an incomplete list of types of weapon circulation and does not define its essence. Additionally, the article emphasizes that the definition provided in the Draft Law largely coincides with the list of characteristics that qualify as violations of the rules of weapon circulation within administrative and criminal legislation. The article indicates that weapons are considered objects or things capable of being circulated when there is a real or potential possibility of their involvement in civilian circulation, which must be defined in legislation. It is observed that the concept of the circulation of weapons among the civilian population is at the intersection of civil, family, economic, customs, and administrative law. The specific features of legal regulation of the circulation of weapons among the civilian population are influenced by characteristics such as: defining the object as a movable property with real value; the determination of legal grounds for acquisition and the ability to circulate the corresponding type of weapons among the civilian population. The article notes that applying the characteristic of "free circulation" to the circulation of weapons among the civilian population is not considered appropriate due to the specificity of the object of circulation and the existence of permitting and controlling aspects by state authorities concerning the presence of weapons in circulation. Based on the identification of significant characteristics related to the general understanding of the concept of "circulation" and those characteristics of the circulation of weapons among the civilian population, the article proposes its definition of the investigated concept.

Key words: *circulation of weapons, civilian weapons, civilian population, state, weapon possession.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві безсумнівно простежується еволюція поглядів на механізм дій держави щодо володіння зброєю цивільним населенням. Суттєвим поштовхом в цьому стало повномасштабне вторгнення в Україну, в наслідок чого акцент посилюється на захисті населення від незаконних посягань на життя, здоров'я, добробут, честь, гідність тощо, що визнано на рівні Конституції України найвищими цінностями. На ряду з іншими концепціями заходів щодо захисту населення, Україна визнала за доцільне спростити обіг зброї серед цивільного населення, що є ні чим іншим, як взаємопов'язаним в часі, цілями і завданнями щодо комплексного регулювання права на самозахист. З цією метою в Україні у липні 2023 року запрацював Єдиний реєстр зброї, основним завданням якого є автоматизувати облік зброї та зробити процес отримання дозволів на зброю зручним і доступним для цивільного населення [1]. Відповідно, в нашій країні вводиться в дію таке поняття як «обіг вогнепальної зброї серед цивільного населення», однак, у прийнятому за основу проекті Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю», поняття є надто абстрактним, не містить у собі характерних ознак такого обігу, не розкриває його сутності, а тому потребує доповнення.

Стан дослідження. Питанню обігу зброї (у тому числі частково це стосується і цивільної зброї) присвячено на дисертаційному рівні роботи таких вчених як Т.А. Шумейко, О.М. Бокій, С.В. Діденко, С.П. Параниця, а також роботи присвячені окремим питанням щодо обігу цивільної зброї таких науковців як В.Б. Авер'янов, С.В. Діденко, А.А. Гринь, С.Ю. Попов, Ю.Є. Белінський, В.І. Курило, А.О. Даниленко тощо. Втім в роботах поняття обігу зброї серед цивільного населення не досліджувалось, що спонукає до необхідності уточнення дефініції.

Метою статті є дослідження та визначення сутності поняття обігу зброї серед цивільного населення, запропонування власної дефініції.

Виклад матеріалу. Загальне визначення «обігу» трактується як рух цінностей у суспільстві або як форма обміну об'єктів власності шляхом купівлі-продажу, а також використання [2, с.502]. Таке загальне поняття виділяє

два взаємопов'язаних критерія: «цінність» та «об'єкт власності», які безпосередньо відносяться до цивільного законодавства, де під об'єктом права власності, яке має цінність законодавець застосовує термін «річ» (ст.177 ЦК України), та які відповідно можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої (ст. 178 ЦК України) [3]. Тобто речі, які мають ціну або можуть бути оцінені (є цінностями) виступають об'єктом права власності і можуть перебувати у вільному обігу [4, с. 254]. Науковцями поняття «обіг» часто ототожнюється з поняттям «оборот». Так, зазначено, що цивільний обіг (оборот) – це юридична форма економічного обороту, об'єктом чого є певне благо, що має цінність (грошовий еквівалент) цінність, то і права на нього можуть мати тільки майновий характер [5, с. 40].

Згідно зі змістом статті 178 ЦК України обіг (оборот) це здатність вільного відчужування цінностей або переходу від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, при умові, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи [3]. Проект Закону України від 22.08.2008 № 3069 «Про зброю» визначає зброю пристроєм та приладом (тобто предметом, річчю) спеціально виготовленим, конструктивно призначеним та технічно придатним для неодноразового ураження живої або іншої цілі, який не має прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення [6]. Також, виходячи зі змісту Директиви ЄС «Про контроль за придбанням і володінням зброєю» всі види зброї можливо визначити як «річ» з огляду на такі ознаки як «можливість перенесення у просторі», «матеріальність конструкції», «технічні умови» тощо [7]. Відповідно, річчю у цивільному праві є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (стаття 179 Цивільного Кодексу України) [3]. Виходячи з наведених положень, можна констатувати, що поняття «річ» та «предмет» вживаються в однаковому значенні, отже, зброя може вважатися саме річчю. Варто зазначити, що поняття оборотоздатності (мається на увазі здатності до обігу) об'єктів цивільного права стосується лише тих предметів та речей, які є або мають

реальну або потенційну можливість бути залученими до цивільного обігу. У разі відсутності такої здатності у об'єкта (предмета, речі), то кваліфікувати його як «об'єкт цивільних прав» безперспективно з огляду на потреби практичного правозастосування [8, с. 180]. Таким чином, в межах цивільного законодавства ознаками поняття «обіг» речей (предметів) є: – наявність свободи розпоряджатися річчю (наприклад, перехід права власності на річ); – наявність цінності (вартості) речі (грошовий еквівалент речі).

Поняття «обіг» також широко застосовується і в межах господарського законодавства, з характерною для господарських відносин особливістю, адже «предмети» та «речі» в руслі господарювання часто виступають в якості «товару». Таким чином, товарний обіг (використовується частіше термін «оборот») – це рух товарів та інших цінностей у суспільстві у виробництві, обміну, купівлі, продажу [9, с. 394]. На думку науковців обіг речей також відноситься до господарського обороту, і можуть виступати як товаром і як майном, оборот яких може бути вільним для всіх, або доступними лише для обмеженого кола суб'єктів [10, с. 80]. Тобто обіг речей (як майна або товару) являє собою сукупність відносин між суб'єктами господарювання та іншими учасниками – суб'єктами приватного права. Відповідно – такий оборот має бути вільним. Стосовно поняття вільного обороту, необхідно звернутися до частини шостої статті четвертої Митного кодексу України, згідно з якою – вільний обіг – це обіг товарів, який здійснюється без обмежень з боку митних органів України [11]. Таким чином, застосування такої ознаки як «вільний обіг» зброї серед цивільного населення не вбачається доцільним з огляду на дозвільний характер перебування зброї в обігу.

На відміну від цивільного права, додатковими ознаками обігу (обороту) в господарському праві є: – наявність руху на стадії виробництва; наявність у речей статусу товару; відсутність або наявність певних обмежень чи / або дозволів на рух товарів з боку державних органів. На підставі зазначеного, можливо визначити, що обіг в господарському праві речей, як майна, що має грошове вираження – це процес від безпосереднього виробництва (створення), зберігання, перевезення (в межах кордону країни

або через митний кордон) обміну (реалізації) до споживання (використання, застосування) або знищення. Слід зазначити, що на відміну від цивільного права, для якого характерна тільки роздрібна торгівля, господарські відносини враховують специфіку та особливості правового статусу суб'єктів товарного ринку, яким надано право на здійснення відповідної торговельної діяльності, та регулює також питання обігу «специфічних» видів товарів, встановлюючи спеціальні режими їх обігу та вимоги щодо порядку здійснення торговельної діяльності, що встановлюються державними органами і які є обов'язковими для виконання суб'єктами торговельної діяльності [12, с. 98].

В контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (протокол перший) майно – це коло інтересів фінансового характеру. Особа має право мирно володіти власним майном і не може бути позбавлена свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом [13]. Приналежно, Європейський Суд з прав людини у справі «Marckx v. Belgium» (1979) наголошує на захисті права мирного володіння майном і не гарантує право набувати майно шляхом спадкування або укладення угод [14]. Таким чином, умовою законного володіння майном і, отже підставою для обігу майна є правова забезпеченість (гарантування) такого володіння. Наприклад, у чинному спеціальному порядку набуття права власності громадянами на окремі види майна, який зазначено у Постанові Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» зазначено перелік зброї, на яку громадяни можуть набути права власності (придбати) у разі отримання відповідного дозволу [15]. Тобто обіг речей (в нашому випадку зброї) серед цивільного населення концептуально опирається на два критерії: здатність до цивільного обороту (на умовах цивільного та господарського права); визначеність форми такого обороту (у межах дозвільної системи адміністративного права).

У проекті Закону України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї», під обігом зброї пропонується розуміти виробництво зброї, торгівля зброєю, продаж, обмін, дарування, передача, придбання, колекціонування, експонування, спадкування, облік,

зберігання, носіння, перевезення, транспортування, застосування, вилучення, утилізація, ввезення зброї до України та вивезення зброї з України [16]. Дане визначення надає підстави стверджувати про те, що поняття обігу зброї серед цивільного населення перебуває на межі: – цивільного та сімейного права (стосовно носіння, дарування, колекціонування, спадкування тощо); – господарського права (виробництво зброї, транспортування, торгівля тощо); – митного права (ввезення зброї до України та вивезення зброї з України); – адміністративного права (облік, передача, вилучення, утилізація тощо).

Окрім того, наведене визначення майже повністю співпадає з обґрунтованим переліком ознак, що кваліфікуються як порушення правил обігу зброї, а саме: конструювання, розроблення, збирання, випробування, виробництво, виготовлення, перероблення, ремонт, сертифікація, реалізація, продаж, передання, дарування, нагородження, придбання, зберігання, обслуговування, облік, реєстрація, охорона, носіння, застосування, транспортування, перевезення, пересилання, експорт, імпорт, конфіскація, оплатне вилучення, примусова реалізація, дослідження, колекціонування, експонування, знищення зброї [17, с. 10]. Приналежно, у пункті «е» статті третьої Протоколу «Проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності «незаконний обіг» визначено незаконним обігом: ввіз (вивіз), придбання, продаж, доставку, переміщення або передачу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї з території або територією однієї Держави-учасниці на територію іншої Держави-учасниці, якщо будь-яка із заінтересованих Держав-учасниць не надає дозволу на це відповідно до положень цього, або якщо вогнепальна зброя не має відповідного маркування [18]. Зазначені вище та належні до незаконного обігу дії відображені у статтях 172-12, 172-19, 174, 190-195 тощо Кодексу України про адміністративні правопорушення [19] та 201, 262, 263, 264, 265-1, 267, 269, 333, 410-414, 440 тощо Кримінального

Кодексу України [20]. Зауважимо, що у проекті Закону України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї», під обігом зброї пропонується не всі можливі види (випадки) обігу. Наприклад залишено поза увагою: «нагорода», «ремонт», «володіння» тощо.

Варто зазначити, що виходячи з назви зазначеного проекту Закону має йтися мова саме про «цивільний обіг», якому характерні, перш за все, економічні чинники, такі як: здатність майна задовольняти певні блага особи, бути об'єктами дій, з якими пов'язане виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків, задоволення економічних чи духовних потреб особи. Також цивільний обіг передбачає надання права особі вільно розпоряджатися предметом (майном) шляхом платної чи безоплатної передачі у власність чи володіння іншим суб'єктам (договори купівлі-продажу, оренди, спадкування, правонаступництво, адміністративні акти) [21]. Разом з тим, на думку науковців, всі майнові правовідносини є частиною цивільного обігу [22, с. 436], навіть у випадку вилучених з цивільного обороту речей, право власності на них належить державі [23, с. 313]. Більшість видів зброї, звичайно буде підпадати під «об'єкти, вилучені з цивільного обороту», і в силу цивільного права будуть вважатися невід'ємними від особи (в даному випадку держави), а отже не можуть залучатися до цивільного обігу, не можуть розглядатися як такі, що входять до поняття цивільного обігу. Таким чином, не всі види зброї можуть перебувати в обігу цивільного населення, а лише ті, що чітко перелічені у законі.

Висновки. Обіг зброї серед цивільного населення має безсумнівну специфіку, не характерну для цивільних ринкових відносин, не зважаючи на спробу держави відійти в цьому питанні від тотального регулювання, що відбувалось в рамках командно-адміністративної системи. Специфіка полягає в тому, що обіг зброї серед цивільного населення повинен вбудовуватися у більш складний механізм відносин ніж цивільні. Як зазначено вище, в даному питанні задіяні також господарські, митні, сімейні, адміністративні відносини. Окрім того, державне регулювання на рівні з державною підтримкою в даному питанні являє собою

сукупність заходів у напрямку захисту суспільства від небажаних наслідків такого обігу.

Питання визначення поняття обігу зброї серед цивільного населення необхідно з огляду на застосування цього терміну в багатьох законодавчих актах. Вищезазначене надає можливість констатувати, що наведене у проекті Закону України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї» поняття обігу зброї окреслює лише види обігу, і не визначає сутності самого терміну. Наведений у зазначеному Проекті перелік видів обігу зброї вбачається також не повним, і може змінюватися з часом, з приводу чого кожного разу законодавцю буде необхідно вносити відповідні поправки до закону.

Встановлено, що істотний вплив на специфіку правового регулювання обігу зброї серед цивільного населення мають такі її характеристики:

- вони є фізично-рухомими об'єктами: предмети, річчю або товаром;
- мають реальну вартість;
- підстави набуття та здатності до обігу серед цивільного населення окреслено у законодавстві.

Виявлено, що поняття обігу зброї серед цивільного населення має наступні ознаки:

- публічно-правові засади відносин;
- майнові відносини;
- рух (процес) переходу прав та обов'язків належить до цивільного, господарського, сімейного, митного, адміністративного законодавства;
- юридичні факти (правочини) – перебування під державним контролем.

Отже, вбачається доцільним внесення до Проекту Закону України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї» поняття обігу зброї серед цивільного населення у наступному варіанті: обіг зброї серед цивільного населення – це сукупність публічних правовідносин, що виникають у процесі переходу прав та обов'язків між цивільними особами з приводу здійснення правочинів чи інших дій щодо певного об'єкта зброї, визначеного законом таким, що здатен перебувати у межах цивільно-правових відносин та перебуває під контролем державних органів з метою задоволення державних та приватних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдиний реєстр зброї. Портал МВС. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/jedinii-rejestr-zbroyi-ukrayini>
2. Словник української мови в 11 томах. Том 5 / за ред.: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. Київ, 1974. 840 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44
4. Кохановська О. В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав. *Актуальні проблеми приватного права України*. К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 247–271.
5. Терещук Г. А. Цивільне право: конспект лекцій. Луцьк : ЛНТУ, 2017. 267 с.
6. Проект Закону України «Про зброю» від 22.08.2008 № 3069. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF2D900A>
7. Директива (ЄС) 2021/555 Європейського парламенту і Ради від 24 березня 2021 року «Про контроль за придбанням і володінням зброєю». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a62#Text
8. Первомайський О. О. Поняття «оборотоздатність об'єктів цивільних прав» у контексті права власності та інших речових прав суб'єктів публічного права. Проблеми цивільного права та процесу: МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Асоціація цивілістів України. Харків : ХНУВС, 2021. С. 178–180.
9. Новий тлумачний словник української мови./ уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : «Аконіт», 2006. 926 с.
10. Харченко Г. Г. Речові права : монографія . Київ : Юрінком Інтер, 2015. 430 с.
11. Митний кодекс України від 13.03.2013 № 4495-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
12. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право: загальна частина: підруч. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 484 с.
13. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: закон України від 17 липня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 29. С. 11.
14. *Marckx v. Belgium* : European Court of Human Rights, 13 June 1979 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-57534%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-57534%22])

15. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 року. № 2471-XII: станом на 24 січня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>

16. Про право на цивільну вогнепальну зброю: проект Закону України (реєстр. № 5708 від 25.06.2021). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>

17. Васильєв І. В. Адміністративна відповідальність за порушення правил обігу зброї в Україні : дис. ... канд. юрид.наук: 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2017.281 с.

18. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності / Затверджено Резолюцією 55/255 Генеральної Асамблеї ООН від 31.05.2001.

19. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X: станом на 15 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

20. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (КК):станом на 28 квітня 2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

21. Цивільне право : підруч. : у 2 ч. Ч. 2 / за заг. ред. В. А. Кройтора та Є. О. Мічуріна. Х. : Харк. нац. у-т внутр. справ, 2013. 814 с.

22. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія Харків : Право.2006. 544 с.

23. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. Т. 1 / за відповід. ред. О. В. Дзера. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 832 с.